

การพัฒนาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสตรศึกษา
ของคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
The Development of the Master of Arts Program
in Buddhist Studies
Faculty of Humanities, Chiang Mai University

ปรุดม บุนสุรรัตน์^{1*}, สยาม ราชวัตร², แสง แสนบุตร³, ปิยะมาศ ใจไผ่⁴
Parut Boonsritun^{1*}, Sayam Ratchawat², Sawaeng Seanbutr³, Piyamas Jaifai⁴

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่^{1,2,3,4}

Faculty of Humanities, Chiang Mai University^{1,2,3,4}

*Corresponding Author, E-mail: parud4789@gmail.com

(Received: December 7, 2021 | Revised: December 23, 2021 | Accepted: December 23, 2021)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาและสำรวจความคิดเห็นของบุคลากรผู้เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาของไทย (2) เพื่อพัฒนาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตรศึกษา ที่มีคุณภาพทางวิชาการและสอดคล้องกับความต้องการและมิติทางสังคม เป็นการวิจัยผสมระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ

ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักสูตรว่า ควรเป็นหลักสูตรระดับชาติ ภาคพิเศษ ที่ใช้ภาษาไทยเป็นหลัก แต่สามารถเขียนปริญญานิพนธ์เป็นภาษาอังกฤษได้ ควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในต่างประเทศ มี

ค่าใช้จ่ายในการศึกษาไม่แพงเกินไปและสามารถผ่อนชำระได้ มีการเรียนร่วมกับหลักสูตรอื่น หากเป็นหลักสูตรระดับปริญญาเอก ควรเป็นหลักสูตรนานาชาติที่เปิดกว้างหลายภาษา และมีเนื้อหาทั้งหลักพุทธธรรมบริสุทธิ์และพุทธธรรมประยุกต์ที่เน้นมิติทางสังคม กลุ่มตัวอย่างต่างให้ความสนใจเป็นส่วนมากและยินดีจะแนะนำหลักสูตรให้ผู้อื่นและให้ความสนใจหลักสูตรระดับปริญญาโทมากกว่าปริญญาเอก

หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มีจำนวนหน่วยกิตรวมตลอดหลักสูตร ไม่น้อยกว่า 36 หน่วยกิต แบ่งเป็น 2 แผนการศึกษา ได้แก่ แผน ก แบบ ก 1 และ แผน ก แบบ ก 2 เป็นหลักสูตรภาคพิเศษ ใช้ภาษาไทย โดยเปิดรับทั้งนักศึกษาไทยและนักศึกษาต่างชาติ มีวัตถุประสงค์เพื่อผลิตมหาบัณฑิตที่มีความรู้ความเข้าใจหลักคำสอนทั้งแนวพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา สามารถบูรณาการหลักคำสอนในการแก้ปัญหาชีวิตและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองอย่างเป็นระบบ ทั้งสามารถประยุกต์หลักคำสอนในการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และการศึกษา ทั้งนี้ได้อาศัยข้อคิดเห็นเกี่ยวกับหลักสูตรข้างต้นในการพัฒนาหลักสูตรดังกล่าวนี้

คำสำคัญ: หลักสูตร, พุทธศาสนศึกษา, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Abstract

This Research Article has two objectives: (1) to study and survey opinions of personnel involved in the teaching of Buddhism in Thai educational institutions (2) to develop a Master of Arts Program in Buddhist Studies with academic quality and in line with social

needs and dimensions. It is a mixed method research between the qualitative and quantitative research.

It results that the samples' opinions of the curriculum are it should be a national program in special time and use the Thai language as a main. Nevertheless, student can write the thesis in English. It could have the academic exchange with international institutions, too. And the cost of studying is not too expensive and can be paid in instalments. It could be a joint degree with other courses. If it is a doctoral degree program, it could be international drivers' language program. and by contents side it should be the pure, applied or engaged Buddhism which emphasise on social dimensions. The sample took a lot of interest in studying and would happily recommend the program to others, once it has been launched. And they are more interested in master's degree program more than doctoral degrees.

The Master of Art program in Buddhist study has at least 36 credits in total. It is divided as 2 plans: A Type A1 and A2 Type A2 such a special, Thai language. The program enrolled both Thai and Foreign students. Its objective is to produce the masters with core principle and understanding on both Buddhism and Buddhist philosophy. The graduates must systematically integrate the doctrine for solving life-problems and improving quality of life by themselves, include they can adapt the doctrine in social, economic, and

educational development. The curriculum development depend on the samples' opinions of the curriculum.

Keywords: Program, Buddhist Studies, Chiang Mai University

1. บทนำ

การพัฒนาประเทศให้มีความเจริญรุ่งเรือง ตลอดถึงทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ตัวแปรสำคัญในการพัฒนา คือ มนุษย์ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง มนุษย์เป็นตัวแปรหรือตัวขับเคลื่อนที่ก่อให้เกิดการพัฒนาทั้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะใช้แนวคิดในการพัฒนาที่เน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลางหรือเน้นธรรมชาติแวดล้อมเป็นศูนย์กลางก็ตาม มนุษย์ยังคงมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาให้ดำเนินไปได้ อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่แสดงถึงความสำเร็จในการพัฒนาประเทศ การจะพัฒนามนุษย์ให้มีศักยภาพสูงสามารถทำได้โดยการพัฒนาการศึกษาถือรากฐานที่สำคัญการศึกษาเป็นกระบวนการให้ความรู้อันเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการศึกษาจำต้องมีการพัฒนาให้สอดคล้องกับยุคสมัยอย่างต่อเนื่อง เพื่อดึงหรือเสริมศักยภาพของประชาชนในการสร้างสรรค์ พัฒนาคุณภาพชีวิต สังคม และประเทศชาติไปสู่ความเจริญก้าวหน้าให้ทัดเทียมกับนานาชาติอารยประเทศได้

สืบเนื่องจากการที่สภาพเศรษฐกิจและสังคมของโลกได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วจากยุคเกษตรกรรม (green evolution) สู่ยุคอุตสาหกรรมเบาและยุคอุตสาหกรรมที่ซับซ้อนขึ้น (industrial revolution) ยุคดิจิทัล (digital revolution) และยุคปัจจุบัน เรียกว่า The fourth industrial

revolution ที่เน้นเทคโนโลยีและนวัตกรรม หรือที่เรียกกันว่า ไทยแลนด์ 4.0 (กองบริหารงานวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา, 2559) จากสภาพการณ์ดังกล่าว การศึกษาได้ปรับเปลี่ยน เพื่อให้เท่าทันและเพียงพอกับความต้องการของสังคมหรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านการจิตใจได้มีการพัฒนาเพื่อให้สามารถยอมรับและปรับตัวให้เข้ากับสภาพปัจจุบันมาน้อยเพียงใด ยิ่งไปกว่านั้น ปัญหาด้านจิตใจ อาทิ ความเครียด ความวิตกกังวล ความซึมเศร้า ความไม่นำพา ศีลธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมอันดีงามของไทย ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในสังคม และทำให้สภาพสังคมมีความวุ่นวาย แม้จะมีกฎหมายเป็นมาตรการในการควบคุม ดูแลความเรียบร้อยของสังคม แต่ก็ปรากฏเป็นข่าวเนื่อง ๆ ว่า มีการละเมิดกฎหมาย และไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย

สถาบันอุดมศึกษาถือว่าการศึกษาระดับสูงของประเทศ นอกจากมีภาระหน้าที่สำคัญในการผลิตบัณฑิต สร้างและพัฒนาองค์ความรู้และนวัตกรรม การวิจัยค้นคว้าเพื่อบุกเบิกแสวงหาความรู้ใหม่ บริการวิชาการแก่สังคม และทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรมแล้ว ยังต้องมีบทบาทสำคัญในการตอบสนอง ชี้นำ เตือนภัยและแก้ปัญหาให้กับสังคมด้วย (วิจิตร ศรีสอ้าน, 2518, น.10-12) โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยมีพันธกิจในการพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษาจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม รวมไปถึงการเคลื่อนไหวของสังคมโลกที่มีลักษณะการแข่งขันสูง ย่อมส่งผลกระทบกับชุมชนสังคม และประเทศ สภาพการณ์เช่นนี้ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สถาบันอุดมศึกษาต้องทำการทบทวนและปรับตัว รวมไปถึงการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาขึ้นมาใหม่เพื่อให้สามารถผลิตบัณฑิตให้เพียงพอและตรงกับความต้องการของประเทศ ตลอดจนถึงความต้องการของผู้เรียนหรือประชาชน (ไพฑูรย์ สินลารัตน์ และสนธะวา กรมดิษฐ์, 2530, น.17)

พระพุทธศาสนาเป็นชุมพลสังคราะห์และปัญญาที่อยู่คู่สังคมไทยมาช้านาน มีหลักคำสอน หลักปรัชญาที่มุ่งพัฒนาศักยภาพมนุษย์ในด้านจิตใจโดยตรง ด้วยความเชื่อว่า หากจิตใจได้รับการพัฒนาดีแล้ว จะส่งผลให้ด้านร่างกาย พฤติกรรม ตลอดจนสังคมดีขึ้นตามไปด้วย โดยเฉพาะปัญญาที่หยั่งรู้เท่าทันความเป็นไปทั้งภายในและภายนอก ความเป็นไปภายในหมายถึง สภาพความคิด จิตใจของมนุษย์ และความเป็นไปภายนอก หมายถึง สภาพการณ์ ปรากฏการณ์ของสังคมโลก ปัญญาที่รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง เข้าใจและยอมรับความเปลี่ยนแปลง ตลอดถึงการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์

คุณภาพชีวิตทั้งสี่ด้านดังกล่าว มีความสอดคล้องและเป็นไปตามเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การอนามัยโลก ที่เรียกว่า SDGs โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 3 (G3) : การมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี เป้าหมายที่ 4 (G4) : การศึกษาที่เท่าเทียม เป้าหมายที่ 10 (G10) : ลดความเหลื่อมล้ำ และเป้าหมายที่ 16 (G16) : สังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก (United Nations Thailand, 2020)

การศึกษาค้นคว้าวิจัยด้านพุทธศาสตร์ จึงจำเป็นและมีความสำคัญที่จะต้องย้อนศึกษาค้นคว้าถึงคัมภีร์ดั้งเดิมทางพุทธศาสตร์ในเชิงวิชาการ การที่จะศึกษาค้นคว้าวิจัยด้านพุทธศาสตร์เชิงวิชาการที่มีความน่าเชื่อถือ จำต้องมีหลักสูตรที่ได้มาตรฐานตามตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานการอุดมศึกษา พ.ศ. 2561

ดังนั้น การพัฒนาหลักสูตรด้านพุทธศาสตร์ศึกษา จึงเป็นเรื่องสำคัญและเร่งด่วนในสถานการณ์ปัจจุบัน ที่ควรมีการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาอย่างยิ่ง นอกเหนือจากทิศทางและนโยบายของประเทศที่สถาบันการศึกษาจะต้องนำมาดำเนินการให้เป็นรูปธรรมแล้ว การพัฒนาหลักสูตรยังคำนึงถึงความต้องการของผู้เรียนด้วย จึงจำต้องมีการวิจัยเชิงสำรวจถึงความเห็นต่อหลักสูตรใน

ระดับอุดมศึกษาในด้านพุทธศาสตรศึกษาของบุคลากรผู้เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนด้านพระพุทธศาสนาจากสถานศึกษาของไทย ตลอดจนผู้ใช้มหาบัณฑิตเพื่อเป็นข้อมูลสำคัญในการพัฒนาหลักสูตร รูปแบบ และวิธีการจัดการศึกษาด้านพุทธศาสตรศึกษาในระดับอุดมศึกษาต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาและสำรวจความคิดเห็นของบุคลากรผู้เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน พระพุทธศาสนาในสถานศึกษาของไทย

2.2 เพื่อพัฒนาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตรศึกษา ที่มีคุณภาพทางวิชาการและสอดคล้องไปกับการต้องการและมิติทางสังคม

3. ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยผสมระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ เครื่องมือการวิจัยคือ แบบสอบถามออนไลน์กับกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดไว้ นำข้อมูลมาวิเคราะห์ค่าทางสถิติด้วยโปรแกรม SPSS และวิเคราะห์ผลการศึกษิตตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยมีขั้นตอนการวิจัยและขอบเขตการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนการวิจัย งานวิจัยนี้ได้แบ่งขั้นตอนการวิจัย ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาค้นคว้ารวบรวมเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ขั้นตอนที่ 2 วิเคราะห์สังเคราะห์เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อออกแบบเครื่องการวิจัย ขั้นตอนที่ 3 ออกแบบเครื่องมือ เป็นแบบสอบถามออนไลน์ทาง Google form ขั้นตอนที่ 4 นำแบบสอบถามไปใช้กับกลุ่มตัวอย่าง รวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม ขั้นตอนที่ 5 วิเคราะห์ตีความข้อมูลจากแบบสอบถาม ขั้นตอนที่ 6 จัดประชุมเสวนากับร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรเพื่อสะท้อนทิศทางการ

พัฒนาหลักสูตร ขั้นตอนที่ 6 นำข้อคิดเห็นจากข้อมูลภาคสนามและการประชุม
เสวนามาพัฒนาเป็นหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสตรศึกษา

ขอบเขตการศึกษาวิจัย

1) ขอบเขตด้านกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยนี้ ได้ใช้วิธีการสุ่ม
แบบเจาะจง โดยแบ่งเป็น 4 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มครู อาจารย์ผู้สอนวิชาด้านศาสนาใน
สถานศึกษาของไทย จำนวน 204 คน (จำนวนที่ตั้งไว้เดิม 150 คน เกิน 54 คน)
2) กลุ่มผู้ชมหาบัณฑิตหรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียจากผลิตผลทางการศึกษาระดับ
ปริญญาโท สาขาวิชาพุทธศาสตรศึกษา จำนวน 70 คน (จำนวนที่กำหนดไว้เดิม
20 คน เกิน 50 คน) 3) กลุ่มนักศึกษา จำนวน 109 คน (จำนวนที่กำหนดไว้เดิม
100 คน เกิน 9 คน) 4) กลุ่มบุคคลทั่วไป จำนวน 31 คน (จำนวนที่กำหนดไว้เดิม
30 คน เกิน 1 คน) รวมทั้งหมด 414 คน สาเหตุที่เกินจำนวนเพราะมีข้อจำกัดใน
ด้านการควบคุมจำนวนผู้ตอบแบบสอบถามได้เพราะใช้เครือข่ายอินเทอร์เน็ต คือ
กูเกิล ฟอรม google form เป็นช่องช่องทางในการตอบแบบสอบถาม และนำ
จำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดตามที่ google form ได้ประมวลให้มาเป็นข้อมูล
สำหรับวิเคราะห์ ด้วยเห็นว่า จะทำให้มีข้อมูลที่มีน้ำหนักมากยิ่งขึ้นและมีความ
น่าเชื่อถือเมื่อมีกลุ่มตัวอย่างมีปริมาณมากขึ้น โดยใช้โปรแกรมเอสพีเอสเอส
(SPSS) ในการจำแนกข้อมูลและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้น เช่น
เพศ อายุ และตัวแปรตาม ได้แก่ ความต้องการเกี่ยวกับหลักสูตรด้านพุทธศาสตร
ศึกษา ด้วยการแสดงสถิติเป็นค่าร้อยละ

2) ขอบเขตด้านเนื้อหา คือ แนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
การพัฒนาหลักสูตร การประเมินหลักสูตร ความต้องการศึกษาต่อระดับ

มหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตรศึกษา แนวโน้ม ทิศทางของเนื้อหาวิชา รูปแบบของหลักสูตร ตามรูปแบบของ มคอ. 2

5. ผลการวิจัย

5.1 ความคิดเห็นของบุคลากรผู้เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนพุทธศาสนาในสถานศึกษาของไทย

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความต้องการเห็นหลักสูตรระดับปริญญาโทและปริญญาเอกทั้งด้านปรัชญา และด้านพุทธศาสตร์ ที่เปิดสอนในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพราะการศึกษาระดับปริญญาโทและปริญญาเอกทั้งสองด้านยังมีไม่มากในระดับภูมิภาค มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นมหาวิทยาลัยใหญ่ระดับภูมิภาคที่มีความพร้อมและความน่าเชื่อถือ มีชื่อเสียงที่ดีเป็นข้อดีที่จะทำให้คนสนใจเข้ามาศึกษามากกว่าสถาบันการศึกษาอื่นนอกเหนือจากศาสตร์อื่นได้สร้างคนให้เป็นเก่ง มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านที่มีอยู่จำนวนมากแล้ว จึงควรมีศาสตร์ที่สอนเน้นความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีความประพฤติดี มีคุณธรรม ที่ไม่เพียงมีความเก่งทางวิชาการและวิชาชีพเท่านั้น โดยมีความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการพัฒนาหลักสูตรตามประเด็นหัวข้อแบบสอบถามโดยสรุปดังต่อไปนี้

ก. ด้านรูปแบบหลักสูตร

รูปแบบหลักสูตร ประกอบด้วยองค์ประกอบหรือปัจจัยภายนอกตัวหลักสูตร หรือจะเรียกว่า รูปแบบการบริหารจัดการหลักสูตร

1) ช่วงเวลาการเปิดการเรียนการสอนของหลักสูตร

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเห็นว่า การเปิดหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตรศึกษา ควรเป็นหลักสูตรทั้งปกติและภาคพิเศษ ควรเปิดกว้าง เพื่อให้ผู้เรียนมีสิทธิ์เลือก เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนที่หลากหลายมากขึ้น หากมีการเปิดสอนออนไลน์ผสมผสานกับการสอนในห้องเรียน จะทำให้เข้าถึงผู้เรียนและประหยัดค่าใช้จ่ายและเวลาในการทำงาน

ในประเด็นนี้ คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรฯ ได้พิจารณาวิเคราะห์แล้ว มีมติเห็นชอบให้เปิดเป็นหลักสูตรภาคปกติ เพราะจะมีค่าธรรมเนียมไม่แพงมากเกินไปจนเกินกำลังของผู้เรียน ประกอบจำนวนอาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรมีเพียงพอสำหรับหลักสูตรเดียว

2) รูปแบบการเรียนการสอนและทำวิทยานิพนธ์

กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเป็นไปในทิศทางเดียวกันว่า ควรเป็นหลักสูตรระดับชาติ สอนและเขียนปริญญานิพนธ์เป็นภาษาไทย โดยมีข้อคิดเห็นและข้อเสนอเพิ่มเติมดังนี้

(1) รูปแบบการเรียนการสอน

หลักสูตรควรสอนเป็นภาษาไทย เพราะเนื้อหาการสอนของพุทธศาสนามีความลุ่มลึก ลึกซึ้ง ยากต่อการเข้าใจ และมีคำเทคนิคที่เป็นภาษาบาลีเป็นส่วนใหญ่ อาจต้องเรียนเสริมด้านภาษาบาลีเพื่อให้สามารถศึกษาค้นคว้าถึงคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีได้ อย่างไรก็ตาม ให้น้ำหนักถึงศักยภาพของเรียน ปรับวิธีการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียนด้วย ขณะเดียวกัน ก็มีผู้ที่เสนอให้มีการเรียนการสอนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ คือ เปิดสอนเป็นภาษาไทย และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนต่างชาติเรียนได้

ประเด็นนี้ คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตร ได้มีมติเห็นชอบให้สอนเป็นภาษาไทย ตามบริบทของสังคม วัฒนธรรมของไทย แต่ก็เปิดโอกาสชาวต่างชาติที่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ในระดับดี และมีความสนใจในหลักสูตรนี้เข้าเรียนได้

(2) วิทยานิพนธ์

กลุ่มตัวอย่างมีข้อเสนอแนะว่า การเขียนวิทยานิพนธ์ควรเปิดโอกาสให้ใช้ได้ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้เรียน กรณีที่เขียนด้วยภาษาไทย หากต้องการจะเผยแพร่ในระดับนานาชาติก็สามารถแปลเป็นภาษาอังกฤษแล้วเผยแพร่ได้ หลักสูตรไม่ควรกำหนดตายตัวว่า ต้องเป็นภาษาใดภาษาหนึ่งเท่านั้น ประเด็นด้านภาษาไม่ควรนำมาเป็นกฎเกณฑ์ในการพัฒนาหลักสูตร หลักสูตรควรเปิดกว้างและพร้อมสนองต่อความต้องการของผู้เรียนได้ ควรคำนึงบริบทไทยเป็นหลัก แต่ก็ไม่ปิดกั้นชาวต่างชาติ ทั้งนี้ มีข้อเสนอแนะที่น่าสนใจว่า ควรอนุญาตให้ใช้ตำราหรืองานวิจัยที่เกี่ยวกับสาขาวิชาแทนวิทยานิพนธ์ได้ ส่วนระเบียบวิธีการวิจัย ควรเน้นงานวิจัยเชิงคุณภาพมากกว่าการวิจัยเชิงปริมาณ เพราะงานวิจัยเชิงปริมาณมีจำนวนมากอยู่แล้ว ที่ และเพื่อให้การทำวิทยานิพนธ์เป็นไปตามกำหนดของหลักสูตร อาจจะเพิ่มชั่วโมงของการทำวิทยานิพนธ์ ด้วยกำหนดเวลาตามโครงสร้างวิทยานิพนธ์ โดยจัดการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบของการทำวิทยานิพนธ์แต่ละบท เพื่อให้นักศึกษาจะได้เกิดความรู้ความเข้าใจในการทำวิทยานิพนธ์แต่ละขั้นตอนอย่างถ่องแท้

ประเด็นนี้ คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตร มีความเห็นชอบให้เขียนวิทยานิพนธ์เป็นภาษาไทย แต่ก็เปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถเลือกเขียนเป็นภาษาอังกฤษได้ โดยให้เป็นไปตามเกณฑ์ประกาศหรือข้อบังคับของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา

3) การแลกเปลี่ยน เรียนรู้ด้านพุทธศาสนาในต่างประเทศ

กลุ่มตัวอย่างได้สะท้อนความคิดเห็นว่า ควรมีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ พุทธศาสนาในต่างประเทศ ควรมีการทัศนศึกษาไปยังต่างประเทศที่มีการนับถือ พุทธศาสนาอยู่ จะทำให้ได้รับประสบการณ์โดยตรง ควรเชิญผู้รู้ต่างประเทศมา แลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นครั้งคราวนอกจากนี้ หลักสูตรน่าจะประยุกต์ได้กับสาขา อื่นๆ มีกิจกรรมที่ส่งเสริมติดตามความเคลื่อนไหวทางศาสนาในต่างประเทศ โดย อาจจะมีการเรียนร่วม การแลกเปลี่ยนเพื่อการเรียนรู้

ประเด็นนี้ คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรฯ มีความเห็นร่วมกันว่า ควร นำมาพัฒนาหลักสูตรในโอกาสต่อไป เมื่อมีความพร้อม เพราะการทัศนศึกษา ต่างประเทศจะมีค่าใช้จ่ายสูงขึ้น ควรศึกษาค้นคว้าข้อมูล รวมถึงแสวงหาความร่วมมือกับต่างประเทศ หรือควรสร้างเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในกาล ข้างหน้า

4) การผ่อนชำระค่าเล่าเรียนตลอดหลักสูตร

กลุ่มตัวอย่างได้แสดงความคิดเห็นว่า ควรมีการผ่อนชำระค่าเล่า เรียน และ ค่าเล่าเรียนไม่ควรแพงมากจนเกินไป และถ้าเป็นไปได้ควรให้เรียน ฟรี มีการชำระค่าเทอมแบบเหมาจ่าย และควรมีการแบ่งชำระค่าเล่าเรียน

ประเด็นนี้ คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรฯ เห็นว่า การชำระค่าเล่าเรียน นั้น ให้เป็นไปตามเกณฑ์ประกาศ หรือข้อบังคับของมหาวิทยาลัยฯ ที่กำหนดไว้

5) รูปแบบของหลักสูตร

กลุ่มตัวอย่างได้แสดงทัศนะว่า หลักสูตรที่มีการเรียนร่วมกับหลักสูตร อื่น ๆ (joint degree) มากกว่าหลักสูตรที่สองปริญญา (double degree)

ประเด็นนี้ คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรฯ ได้พิจารณาแล้ว เห็นว่า รูปแบบของหลักสูตรยังคงเป็นหลักสูตรเดี่ยว เพราะการเป็นหลักสูตรร่วมหรือสอง ปริญญา จะต้องมียุทธศาสตร์อื่นที่พร้อมจะดำเนินการร่วมกัน ทำให้มีขั้นตอนที่

ยุ่งยาก แต่ถ้าหากเป็นไปได้ในอนาคตก็ควรแสวงหาแนวร่วม หาแนวทางในการจัดทำหลักสูตรดังกล่าวด้วยการศึกษาค้นคว้าข้อมูล สร้างเครือข่ายกับหลักสูตรที่สอดคล้องกัน

6) ความเป็นหลักสูตรนานาชาติในระดับปริญญาเอก

กลุ่มตัวอย่างมีทัศนะแยกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่เห็นว่า หลักสูตรระดับปริญญาเอกควรเป็นหลักสูตรนานาชาติ แต่ก็มีข้อเสนอแนะว่า ควรคำนึงความพร้อมและความเป็นไปได้ทั้งของผู้รับผิดชอบและผู้ที่จะเข้าเรียนด้วย แต่ถ้ามีความพร้อมก็ควรเปิดสอนหลักสูตรทั้งระดับชาติและระดับนานาชาติ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่ง เห็นว่าหลักสูตรระดับปริญญาเอกในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ไม่ควรมีการบังคับให้เป็นหลักสูตรนานาชาติ เพราะเป็นการปิดกั้นผู้ที่อยากเรียนทั้งทางตรงและทางอ้อม ต้องคำนึงถึงความพร้อมของผู้เรียนเป็นสำคัญด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้ทางพุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ไม่ควรมุ่งเน้นด้านภาษาอังกฤษ ภาษาอังกฤษแม้มีความจำเป็นในยุคปัจจุบัน แต่ก็ไม่ใช่สิ่งสำคัญที่สุด เพราะบริบทแบบไทย ยังคงต้องใช้ภาษาไทยในการสื่อสาร องค์ความรู้จากการวิจัยควรให้คนไทยเข้าถึง ให้ได้รับประโยชน์มากที่สุด หลักสูตรระดับนานาชาติ ควรเป็นหลักสูตรสายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งมีจำนวนมากแล้ว

ประเด็นนี้ จะได้นำไปพิจารณาในการพัฒนาหลักสูตรระดับปริญญาเอกต่อไป

ข. เนื้อหาหลักสูตร

กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นพ้องกันว่า เนื้อหาหลักสูตรควรเป็นหลักสูตรปกติที่เปิดสอนระบบทวิภาค ยังไม่ควรเป็นหลักสูตรตลอดชีวิต (long life learning) และไม่ควรเน้นเฉพาะเนื้อหาด้านหลักธรรมอย่างเดียว (pure Buddhism) ควรเป็นหลักสูตรที่เน้นการประยุกต์ใช้กับสังคม (applied

Buddhism) เช่น การศึกษาพุทธเชิงเศรษฐศาสตร์ พุทธเชิงบริหารและพุทธเชิงการศึกษา ประยุกต์เชิงวิพากษ์ ควรสอดคล้องกับชีวิตของคนไทย สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

ประเด็นนี้ คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตร มีความเห็นว่า ให้พัฒนาหลักสูตรเป็นหลักสูตรที่เน้นการประยุกต์ใช้กับสังคม (applied Buddhism) ให้เข้ากับยุคสมัย และในส่วนหลักสูตรตลอดชีวิต (long life learning) ยังอยู่ในขั้นพิจารณาแนวทางการพัฒนาหลักสูตรแบบตลอดชีวิตและความเป็นไปได้ของการพัฒนาหลักสูตรที่ว่านี้

ค. ความสนใจเข้าศึกษา

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความสนใจหรือมีความต้องการเข้าศึกษาหลักสูตรด้านพุทธศาสตร์ หากหลักสูตรที่บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ ศึกษา คัมภีร์เชิงลึกและได้ทัศนศึกษาต่างประเทศ ก็จะเป็นหลักสูตรที่น่าสนใจ พร้อมชี้แนะว่า หลักสูตรควรมุ่งเน้นไปที่กลุ่มผู้วัยเกษียณอายุราชการหรืออายุงาน หรือผู้ที่มีความพร้อมทุกด้าน ที่อยากศึกษาค้นคว้าให้เข้าใจลึกซึ้งมากขึ้นเกี่ยวกับพุทธศาสตร์

ส่วนกลุ่มนักศึกษา มีทั้งที่แสดงความสนใจและไม่สนใจในการศึกษาด้านพุทธศาสตร์ และมีข้อสังเกตว่า ถ้ามองในแง่การนำความรู้ไปประกอบเป็นอาชีพโดยตรง ยังไม่มีความสนใจในหลักสูตรนี้ เนื่องจากไม่มีอาชีพที่มั่นคง ยังยืนมารับรองหลังเรียนจบในหลักสูตรนี้ การเรียนการสอนควรมีลักษณะก้าวหน้า วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาของพุทธศาสนาในสังคมไทยอย่างจริงจังที่มีผลทางด้านสังคมการเมือง

ง. การแนะนำผู้อื่นให้เข้าศึกษา

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้แสดงความจำนงว่า จะแนะนำให้ผู้อื่นเข้าศึกษาหลักสูตรด้านพุทธศาสตรศึกษา หากคณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เปิดการเรียนการสอนหลักสูตรดังกล่าวนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักสูตรที่เปิดสอนวันเสาร์และวันอาทิตย์ เพื่อเป็นการร่วมสร้างศาสนทายาท ผู้สืบทอดพุทธศาสนา จะได้เข้าใจพุทธศาสนาดียิ่งขึ้น และยังเห็นว่ามหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นมหาวิทยาลัยที่ดี คณาจารย์และบุคลากรมีความรู้ด้านพุทธศาสนาและความน่าเชื่อถือ เป็นมหาวิทยาลัยท้องถิ่นภาคเหนือที่มีคุณภาพ มีชื่อเสียงเป็นต้นทุนเดิมดีอยู่แล้ว ย่อมต้องมีผู้เข้ามาเรียนอย่างแน่นอน

จ. ความสนใจหลักสูตรพุทธศาสนาระดับปริญญาโทหรือปริญญาเอก

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ให้ความสนใจเข้าศึกษาหลักสูตรด้านพุทธศาสตรศึกษาระดับปริญญาโทมากกว่าระดับปริญญาเอก เพราะพุทธศาสนาเป็นเรื่องการพัฒนาคุณค่าชีวิตของตนเองและส่วนรวม เรียนเพื่อพัฒนาตัวเองและเผยแพร่ผู้อื่น พุทธศาสนา คือ วิถีชีวิต พุทธศาสนาดำรงอยู่ในฐานะความรู้แห่งสันติภาพและความรัก อย่างไรก็ตาม หลักสูตรควรสนองศักยภาพของผู้เรียนเป็นสำคัญ ไม่ควรยึดแนวคิดการจัดการศึกษาตามแนวตะวันตกมากเกินไป ควรปรับให้เป็นอัตลักษณ์ของพุทธศาสนา ปรับให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงไปของโลก สังคมวัฒนธรรม เทคโนโลยี และความคิดของมนุษย์ แต่ให้มีสาระสำคัญตามแนวคิดและแก่นแท้ของพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยควรให้ความสำคัญในการส่งเสริมให้มีการศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่ถูกต้อง โดยเน้นคุณภาพทั้งผู้สอนและผู้เรียน

5.2 หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

จากข้อมูลที่ได้จากการสำรวจและข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตร จึงได้พัฒนาหลักสูตรโดยใช้ชื่อปริญญาและสาขาวิชา ว่าศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสนศึกษา) ชื่อย่อว่า ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา) ชื่อภาษาอังกฤษ ว่า Master of Arts (Buddhist Studies) ชื่อย่อว่า M.A. (Buddhist Studies) มีจำนวนหน่วยกิตรวมตลอดหลักสูตร ไม่น้อยกว่า 36 หน่วยกิต แบ่งเป็น 2 แผน ได้แก่ แผน ก แบบ ก 1 และ แผน ก แบบ ก 2 เป็นหลักสูตรระดับปริญญาโท หลักสูตร 2 ปี และใช้เวลาศึกษาอย่างมากไม่เกิน 4 ปีการศึกษา เป็นหลักสูตรภาคพิเศษ เปิดสอนโดยใช้ภาษาไทย โดยเปิดรับทั้งนักศึกษาไทยและนักศึกษาต่างชาติ เป็นหลักสูตรเฉพาะของสถาบัน และจะได้รับวุฒิการศึกษาเพียงปริญญาเดียว

หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา ไม่ใช่เป็นหลักสูตรในสายวิชาชีพโดยตรง หากแต่จัดเป็นวิชาชีพที่มุ่งเสนอแนวทางการดำเนินชีวิตให้สำเร็จได้ ทั้งการครองตน ครองคน และครองงาน โดยการประยุกต์กับการทำงานในภาระหน้าที่ ที่รับผิดชอบ ทั้งส่วนบุคคลและมวลชน เช่น พนักงานองค์กร สถาบัน บริษัท ประชาสัมพันธ์ สื่อสารมวลชน ที่ปรึกษาทางด้านจิตวิญญาณ นอกจากนี้ หากจะนำองค์ความรู้ไปประกอบอาชีพโดยตรง ก็จะได้แก่ ครู อาจารย์ นักวิชาการที่รับผิดชอบหรือทำงานด้านพุทธศาสนาโดยเฉพาะ ตลอดถึงเป็นนักวิจัยด้านพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ของหลักสูตร ได้แก่ เพื่อผลิตมหาบัณฑิตที่ (1) มีความรู้ความเข้าใจหลักคำสอนทางพุทธศาสนาได้อย่างลุ่มลึก (2) สามารถบูรณาการหลักคำสอนทางพุทธศาสนา ในการพัฒนาด้านสังคม เศรษฐกิจ และ

การศึกษา (3) ประยุกต์หลักคำสอนทางพุทธศาสตร์เพื่อชี้แนวทางแก้ปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ และการศึกษา

คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษาในหลักสูตร แผน ก แบบ ก 1 เป็นหลักสูตรที่ทำวิทยานิพนธ์อย่างเดียว คือ เป็นผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี หรือเทียบเท่าที่มีผลการเรียนดี หรือเป็นผู้มีประสบการณ์ด้านการวิจัยหรือวิชาชีพที่เกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับสาขาวิชาพุทธศาสตรศึกษาไม่น้อยกว่า 2 ปี และมีพื้นฐานความรู้ความสามารถและศักยภาพเพียงพอที่จะทำวิทยานิพนธ์ได้ โดยให้เป็นไปตามเงื่อนไขของคณะกรรมการบริหารหลักสูตรบัณฑิตศึกษาประจำสาขาวิชาพุทธศาสตรศึกษา ทั้งนี้ ผู้ศึกษาสามารถเลือกเขียนวิทยานิพนธ์เป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษได้

ส่วนหลักสูตร แผน ก แบบ ก 2 ผู้จะเข้าศึกษาต้องมีคุณสมบัติ คือ (1) ผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี หรือเทียบเท่า จากสถาบันอุดมศึกษาที่สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษารับรอง (2) ผู้มีคุณสมบัติตามข้อบังคับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา (3) สำหรับผู้ที่ไม่มีพื้นฐานความรู้ทางพุทธศาสนามาก่อน ต้องเรียนกระบวนวิชาทางด้านพุทธศาสนาตามที่คณะกรรมการบริหารหลักสูตรบัณฑิตศึกษาประจำสาขาวิชาเห็นสมควร ทั้งนี้ ผู้ศึกษาสามารถเลือกเขียนวิทยานิพนธ์เป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษได้เช่นกัน โดยมีค่าใช้จ่ายในการศึกษาตลอดหลักสูตร 2 ปี ประมาณ 100,000 บาท ต่อคน ระบบการศึกษาเป็นแบบชั้นเรียน

หลักสูตร แผน ก แบบ ก 1 นอกจากทำวิทยานิพนธ์แล้ว นักศึกษา (1) จักต้องทำกิจกรรมทางวิชาการ คือ การจัดสัมมนาทางวิชาการและนำเสนอผลงานในการสัมมนาอย่างน้อยภาคการศึกษาละ 1 ครั้ง จำนวนไม่น้อยกว่า 3 ภาคการศึกษา และนักศึกษาจะต้องเข้าร่วมสัมมนาทุกครั้งตลอดระยะเวลา

การศึกษา (2) เผยแพร่ผลงานวิทยานิพนธ์หรือส่วนหนึ่งของผลงานวิทยานิพนธ์หรืออย่างน้อยได้รับการตอบรับให้เผยแพร่ในวารสารระดับชาติที่อยู่ในฐานข้อมูล TCI Tier 1 โดยมีนักศึกษาเป็นชื่อแรกอย่างน้อย 1 เรื่อง และเสนอผลงานวิทยานิพนธ์หรือส่วนหนึ่งของผลงานวิทยานิพนธ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติที่เป็นที่ยอมรับในสาขาวิชา อย่างน้อย 1 เรื่อง (3) ต้องรายงานผลการศึกษาดูตามแบบรายงานผลของบัณฑิตวิทยาลัย โดยความเห็นชอบของประธานกรรมการบัณฑิตศึกษาประจำคณะและรวบรวมส่งบัณฑิตวิทยาลัย ทุกภาคการศึกษา และปฏิบัติตามเงื่อนไขของหลักสูตร และบัณฑิตวิทยาลัย

หลักสูตรแผน ก แบบ ก 2 นอกจากการทำวิทยานิพนธ์แล้ว นักศึกษาจักต้องศึกษากระบวนวิชาในระดับบัณฑิตศึกษา จำนวนไม่น้อยกว่า 24 หน่วยกิต โดยแบ่งเป็นกระบวนวิชาบังคับ 15 หน่วยกิต และกระบวนวิชาเอก 9 หน่วยกิต โดยกลุ่มวิชาเอก แบ่งเป็น 5 สาขาวิชา ได้แก่ สาขาวิชาเอกพุทธศาสนากับการจัดการความรู้ สาขาวิชาเอกพุทธศาสนากับปรัชญา สาขาวิชาเอกพุทธศาสนากับสังคม สาขาวิชาเอกพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ และสาขาวิชาเอกพุทธศาสนากับการศึกษา และต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของหลักสูตรและของบัณฑิตวิทยาลัย ตลอดถึงเผยแพร่ผลงานวิทยานิพนธ์หรือส่วนหนึ่งของผลงานวิทยานิพนธ์หรืออย่างน้อยได้รับการตอบรับให้เผยแพร่ในวารสารระดับชาติที่อยู่ในฐานข้อมูล TCI Tier 1 หรือเผยแพร่เป็นบทความฉบับเต็ม (full paper) ในเอกสารเผยแพร่การประชุมวิชาการ (proceedings) ระดับนานาชาติ ที่เป็นที่ยอมรับในสาขาวิชา โดยมีนักศึกษาเป็นชื่อแรกอย่างน้อย 1 เรื่อง

6. อภิปรายผลการวิจัย

6.1 ความคิดเห็นของบุคลากรผู้เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนพุทธศาสนาในสถานศึกษาของไทย

จากผลการวิจัยด้านความเห็นของบุคลากรผู้เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนพุทธศาสนาในสถานศึกษาของไทย ตลอดถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและนักศึกษาที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ได้สะท้อนข้อคิดเห็นที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาหลักสูตรพุทธศาสตรศึกษา จึงขอนำมาอภิปรายผลบางประเด็นในสาระดะที่มีนัยสำคัญดังต่อไปนี้

ก. ด้านรูปแบบหลักสูตร

1) ช่วงเวลาการเรียนการสอน

กลุ่มตัวอย่างเห็นว่า **ควรเป็นหลักสูตรภาคพิเศษ** ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการประเมินความต้องการทางการศึกษาว่าด้วยเรื่อง ความต้องการทางด้านสังคม, ความต้องการทางด้านอารมณ์, ความต้องการทางด้านความรู้, ความต้องการทางการศึกษา, และความต้องการทางด้านจิตวิญญาณ (บทที่ 2 หัวข้อที่ 2.3) ถ้าจะเปิดทั้งภาคปกติและภาคพิเศษ จะต้องใช้อัตรากำลังทั้ง 6 คน แต่ข้อเท็จจริง คือ องค์กรไม่มีอัตรากำลังจำนวนดังกล่าว และการจัดสรรอัตรากำลังนั้นใช้จำนวนนักศึกษาต่ออาจารย์ที่ 25:1 ในสายมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ โดยมีหลักเกณฑ์คำนวณเรียกว่า FTES และล่าสุด ได้มีการเปลี่ยนแปลงอัตราคิดคำนวณ FTES ในสายมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เป็น 18:1 การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ เป็นไปที่จะมีอัตรากำลังเพิ่มขึ้นได้ แต่อย่างไรก็ตามก็ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยอื่น ๆ ด้วย เช่น งบประมาณ การขาดแคลนอาจารย์ในบางสาขาวิชา แม้จะมีอัตรากำลัง แต่ก็ไม่สามารถบรรจุได้

2) รูปแบบการเรียนการสอนและทำวิทยานิพนธ์

กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเป็นไปในทิศทางเดียวกันว่า **ควรเป็นหลักสูตรระดับชาติ** สอนและเขียนปริญญาโทเป็นภาษาไทย แต่ก็มีบางทัศนะที่เห็นว่า “ควรมีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ”

ความคิดเห็นนี้แม้จะเป็นข้อเสนอที่น่าสนใจแต่ก็ยากต่อการนำไปปฏิบัติ เพราะมีข้อจำกัดทั้งด้านผู้สอนและผู้เรียนในการใช้ภาษาอังกฤษในการสื่อสาร เพราะเนื้อหาทางพุทธศาสนามีความลุ่มลึก เพราะความหมายของภาษามีความลุ่มลึกต่างกัน จะเห็นว่าหลักสูตรระดับนานาชาติหลายหลักสูตรได้ถูกปิดไปเพราะไม่มีผู้เรียนตามเป้าหมาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ในสังคมไทย คนยังต้องการเรียนเป็นภาษาไทยมากกว่าภาษาอังกฤษ

ข้อเสนอว่า “ควรอนุญาตให้ใช้ตำราหรืองานวิจัยเกี่ยวกับสาขาวิชาแทนวิทยานิพนธ์ได้” เป็นการข้อเสนอที่น่าสนใจที่จะใช้ตำราหรืองานวิจัยเกี่ยวกับสาขาวิชาแทนวิทยานิพนธ์ เพียงแต่ยังไม่มีความรอบคอบในการศึกษาแห่งชาติ ตลอดจนข้อบังคับว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา จึงยังไม่สามารถดำเนินการตามข้อเสนอนี้ได้ คงต้องฝากให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องด้านการศึกษาดูพิจารณากันต่อไป

ส่วนความคิดเห็นว่า “ควรเน้นงานวิจัยเชิงคุณภาพมากขึ้น เพราะมีงานวิจัยเชิงปริมาณจำนวนมากที่มีขอบเขตจำเพาะทำให้ความก้าวหน้าในการศึกษาวิชาพุทธศาสนาไม่กว้างในระดับสากล และเพื่อให้การทำวิทยานิพนธ์เป็นไปตามกำหนดของหลักสูตร จัดการอบรมให้ความรู้ในเกี่ยวกับรูปแบบของการทำวิทยานิพนธ์” เป็นความคิดที่ดีมากจะได้นำไปพัฒนาในกระบวนการระเบียบวิธีวิจัยทางพุทธศาสนศึกษา

ข้อคิดเห็นเหล่านี้ มีความสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ที่เป็นแนวคิดแบบใหม่ ที่จะประสานระหว่างแนวความคิดของ

การจัดการตามแบบวิทยาศาสตร์ และการจัดการตามแนวนุชนิยมสัมพันธ์เข้าด้วยกัน โดยคัดเลือกเฉพาะแนวคิดที่มีประโยชน์ต่อการจัดการมนุษย์ในองค์กรนั้น การจัดการตามแบบทฤษฎีแผนใหม่เกิดขึ้นเพราะมนุษย์ต้องการความเหมาะสมพอดี ทั้งนี้ เป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อ “ผู้เรียน” ซึ่งเป็นทรัพยากรสำคัญให้มีประสิทธิภาพและการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพตามความสมควร พร้อมทั้งขวัญและกำลังใจที่ดีในการเรียน ตลอดจนดูแลสุขภาพ เป็นการเสริมแรง เกิดแรงจูงใจ คือ การใช้จิตวิทยาที่เหมาะสมกับผู้เรียน (ธงชัย สมบูรณ์, 2549, น. 17 - 37)

3) การแลกเปลี่ยน เรียนรู้ด้านพุทธศาสนาในต่างประเทศ

กลุ่มตัวอย่างได้สะท้อนความคิดเห็นว่า **ควรมีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ พุทธศาสนาในต่างประเทศ** มีทัศนศึกษาต่างประเทศที่มีพุทธศาสนา สะท้อนให้เห็นถึงความต้องการของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นไปตามแนวคิด ทฤษฎีความต้องการของมนุษย์ที่มาสโลว์ (Maslow) ได้เสนอไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความต้องการทางสังคม (Social Needs) ความต้องการที่จะได้รับการยกย่องในสังคม (Esteem Needs) และความต้องการที่จะประสบความสำเร็จของตัวเอง (Self Actualization Needs) การศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้พุทธศาสนาในต่างแดนอาจเติมเต็มความต้องการเหล่านี้ได้ หลักสูตรอาจต้องนำประเด็นนี้ไปพิจารณาออกแบบหลักสูตรเท่าที่จะสามารถเป็นไปได้ภายใต้สถานการณ์ที่ไม่ค่อยปกตินัก (Abraham H. Maslow, 1943, pp. 370-396)

4) การผ่อนชำระค่าเล่าเรียนตลอดหลักสูตร

กลุ่มตัวอย่างเห็นว่า **ควรมีการผ่อนชำระค่าเล่าเรียน** และค่าเล่าเรียนไม่ควรแพงมากเกินไป ควรมีการแบ่งจ่ายเป็นรายเดือน หากมหาวิทยาลัยสามารถจัดระบบให้การผ่อนชำระค่าเล่าเรียนได้ อาจจะช่วยลดภาระหรือแบ่งเบาภาระของบางครอบครัวลงได้ เพราะการสำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาถือว่า

เป็นตอบสนองความต้องการด้านสังคม (Social Needs) ความต้องการที่จะได้รับการยกย่องในสังคม (Esteem Needs) และความต้องการที่จะประสบความสำเร็จของตัวเอง (Self Actualization Needs) ตามที่มาสโลว์ (Maslow) กล่าวไว้เช่นกัน และการให้ทุนการศึกษาถือว่าการสนับสนุนและส่งเสริมให้กำลังใจตามทฤษฎีการเสริมแรง (Reinforcement) และทฤษฎีวิถีทางสู่เป้าหมาย (Path-Goal Theory) ของมาร์ติน จี อีแวนส์ (Martin G. Evans) และ โรเบิร์ตเจเฮาส์ (Robert J. House) ซึ่งจะต้องมีทั้งการชี้แนะ (Directive) การสนับสนุน (Supportive) การมีส่วนร่วม (Participative) และการมุ่งความสำเร็จ (Achievement Oriented) (Martin G. Evens, 1970, pp. 277-298 and Robert J. House and Terence R. Mitchell, 1974, pp. 81-98)

5) รูปแบบของหลักสูตร

กลุ่มตัวอย่างได้เลือกหลักสูตรที่มีการเรียนร่วมกับหลักสูตรอื่น ๆ (joint degree) มากกว่าหลักสูตรที่สองปริญญา (double degree) เพราะเป็นหลักสูตรที่สามารถนำไปประยุกต์กับสาขาอื่นได้ง่าย เช่น ปรัชญา ศิลปะ ประวัติศาสตร์โบราณคดี ภาษา จิตวิทยา ศึกษาศาสตร์ หรือเชิงบูรณาการ เช่น พุทธศึกษาเชิงบริหารธุรกิจ พุทธศึกษาเชิงเศรษฐศาสตร์ พุทธศึกษาเชิงศิลปะประยุกต์ ประเด็นนี้ยังคงต้องศึกษาแนวทางแสวงหาเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการที่สามารถพัฒนาหลักสูตรร่วมกันได้ต่อไป

6) ความเป็นหลักสูตรนานาชาติในระดับปริญญาเอก

กลุ่มตัวอย่างส่วนมากเห็นด้วยกับความเป็นหลักสูตรนานาชาติ แต่อย่างไรก็ดี มีส่วนน้อยที่ไม่เห็นด้วย ข้อคิดเห็นดังกล่าวเป็นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่ต้องการเป็นที่ยอมรับในระดับโลก แต่ก็ควรคำนึงถึงความเป็นไปได้ในการ

จัดการศึกษา และความพร้อมของผู้เรียนว่าสามารถเข้าถึงหลักสูตรระดับนานาชาติได้ก็มากน้อย ตลอดจนค่าใช้จ่ายในการศึกษาที่สูงกว่าปกติ ดังนั้น การกำหนดให้เป็นหลักสูตรระดับนานาชาติ จึงควรมีการจำแนกแยกแยะจำเพาะบางหลักสูตร ไม่ควรใช้เป็นมาตรฐานเดียวกันทุกหลักสูตรในระดับปริญญาเอก เนื่องจากมีเงื่อนไขการตัดสินใจในเรื่องภาษาอังกฤษซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อการได้ประโยชน์จากองค์ความรู้ และงานวิจัยอาจไม่แพร่หลายในหมู่ประชากรไทยเท่าที่ควรจะเป็น

ข. เนื้อหาหลักสูตร

ลักษณะหลักสูตรควรเป็นหลักสูตรปกติที่เปิดสอนระบบทวิภาค ยังไม่ควรเป็นหลักสูตรตลอดชีวิต (long life learning) และไม่ควรเน้นเฉพาะเนื้อหา ด้านหลักธรรมอย่างเดียว (pure Buddhism) **ควรเป็นหลักสูตรที่เน้นการประยุกต์ใช้กับสังคม** (applied Buddhism) เช่นเดียวกับที่ปทุม บัญศรีตัน และคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา ของคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่พบว่า การสอนวิชาปรัชญา ควรเป็นแบบประยุกต์หรือบูรณาการ มุ่งพัฒนาและผลิตดุขฎิบัณฑิตที่มีความลุ่มลึกเชิงวิชาการ สร้างองค์ความรู้ใหม่ทางปรัชญา และสามารถทำวิจัยเชิงประยุกต์ และเสนอแนะแนวคิดทางปรัชญาเพื่อนำไปแก้ปัญหาสังคมได้อย่างมีเหตุผล และสามารถไปประกอบอาชีพเป็นบุคลากรสายวิชาการ อาจารย์ นักวิจัยในสถาบันอุดมศึกษา และเป็นไปในทิศทางเดียวกับงานวิจัยของพระพุทธินันท์ บุญเรือง เรื่อง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบยั่งยืนตามหลักพุทธศาสนา ที่พบว่า มีหลักธรรมทางพุทธศาสนามากมายที่สามารถนำมาปรับใช้กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้

ค. ความสนใจเข้าศึกษา

กลุ่มตัวอย่างมีความสนใจหรือมีความต้องการเข้าศึกษาหลักสูตรด้านพุทธศาสนา เมื่อหลักสูตรได้รับการอนุมัติให้เปิดสอน โดยมีข้อคิดเห็นเป็นไปในทิศทางเดียวกันว่า หากหลักสูตรสามารถบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ ทั้งได้ศึกษาคัมภีร์เชิงลึกและได้ทำศกศึกษาเปิดโลกทัศน์ จะเป็นที่น่าสนใจมากขึ้น หลักสูตรควรมุ่งเน้นไปที่กลุ่มผู้วัยเกษียณอายุราชการหรืออายุงาน หรือผู้ที่มีความพร้อมทุกด้าน ก็จะสอดคล้องสถานการณ์ปัจจุบัน ส่วนกลุ่มนักศึกษา มีทั้งที่แสดงความสนใจและไม่สนใจในการศึกษาด้านพุทธศาสนา ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่า ถ้ามองในแง่การนำความรู้ไปประกอบเป็นอาชีพโดยตรง ยังไม่มีความสนใจในหลักสูตรนี้ เนื่องจากไม่มีอาชีพที่มั่นคง ยังยืนมารับรองหลังเรียนจบในหลักสูตรนี้ ประเด็นเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่ควรนำไปพิจารณาในการพัฒนาหลักสูตรเป็นอย่างดี

ง. การแนะนำผู้อื่นให้เข้าศึกษา

กลุ่มตัวอย่างได้แสดงความจำนงว่า จะแนะนำให้ผู้อื่นเข้าศึกษาหลักสูตรด้านพุทธศาสนา หากคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เปิดการเรียนการสอนหลักสูตรดังกล่าว นับเป็นข้อคิดที่ให้กำลังใจและให้ความหวังต่อการพัฒนาหลักสูตร กระนั้นก็ตาม ยังเป็นเพียงข้อมูลจากการสำรวจ ไม่สามารถเป็นข้อยืนยันตามเจตน์จำนงดังกล่าว ต้องติดตามต่อไปว่า เมื่อมีการเปิดหลักสูตรแล้ว จะมีจำนวนผู้เรียนที่มากน้อย แต่หลักสูตรจะต้องมีการประชาสัมพันธ์ในหลากหลายช่องทางเพื่อให้เกิดการรับรู้ถึงการมีอยู่ของหลักสูตร

จ. ความสนใจหลักสูตรพุทธศาสนาระดับปริญญาโทหรือปริญญาเอก

กลุ่มตัวอย่างให้ความสนใจเข้าศึกษาหลักสูตรด้านพุทธศาสนาระดับปริญญาโทมากกว่าระดับปริญญาเอก มีความสอดคล้องกับทฤษฎีความต้องการและความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ ที่โดยเฉพาะความต้องการที่จะได้รับความสำเร็จ ตามความนึกคิดด้วยตัวเอง และยังสอดคล้องในทฤษฎีทฤษฎีการจูง

ใจ ของ Lyman W. Porter และ Edward E. Lawler ที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดแรงจูงใจในการศึกษาค้นคว้า การที่ผู้เรียนเล็งเห็นผลจากการเลือกตอบแล้วจะก่อให้เกิดผลลัพธ์หรือรางวัล ประกอบด้วย รางวัลภายนอก (Extrinsic Rewards) เช่น นำไปต่อยอดในการทำงาน หรือการเลื่อนตำแหน่งให้มีความก้าวหน้ายิ่งขึ้น และรางวัลภายใน (Intrinsic Rewards) เช่น การยอมรับตัวเองและความรู้สึกถึงความสำเร็จ

6.2 หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตรศึกษา

รายละเอียดโครงสร้างของหลักสูตรฯ นั้น จะขอยกอภิปรายผลเพียงบางประเด็นที่สำคัญและที่แตกต่างโดยสังเขป ดังต่อไปนี้

1. ชื่อปริญญาและสาขาวิชา เป็นไปข้อกำหนดว่าด้วยชื่อปริญญาของมหาวิทยาลัย เชียงใหม่ ส่วนชื่อสาขาวิชาที่ใช้คำว่า **พุทธศาสตรศึกษา** แทนที่จะใช้คำว่า **พุทธศาสนศึกษา** ส่วนคำภาษาอังกฤษยังคงใช้คำว่า Buddhist Studies เพราะคำว่า พุทธศาสนศึกษา มีความเป็นศาสนามากไป ผูกโยงด้วยความเชื่อหรือความศรัทธา ทำให้ไม่สามารถวิเคราะห์ หรือวิพากษ์ วิจักษ์ หรือตีความเพื่อให้สามารถปรับใช้กับสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนไปได้เท่าที่ควร ส่วนคำว่า พุทธศาสตรศึกษา นั้นมีมิติที่กว้างกว่า เพราะมองในฐานะที่เป็น **ศาสตร์หนึ่ง** ที่สามารถศึกษาวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจักษ์ ตีความให้เข้ากับสถานการณ์หรือให้เป็นประโยชน์ต่อชีวิตและสังคมในโลกยุคปัจจุบันได้ดีกว่า

2. จำนวนหน่วยกิตรวมตลอดหลักสูตร ไม่น้อยกว่า 36 หน่วยกิต เท่ากันทั้ง 2 แผน และใช้เวลาเรียนตลอดหลักสูตร 2 ปี และไม่เกิน 4 ปีการศึกษา เป็นไปตามข้อบังคับว่าด้วยการศึกษาาระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

3. การพัฒนาหลักสูตรเป็นภาคพิเศษ ตามข้อเสนอของกลุ่มตัวอย่าง ที่ส่วนใหญ่เห็นว่า ควรเปิดเป็นภาคพิเศษ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ทำงานประจำ

สามารถเข้าเรียนได้ ควรเป็นหลักสูตรระดับชาติ และสอนเป็นภาษาไทย แต่ก็ไม่ได้ปิดกั้นชาวต่างชาติที่สามารถใช้ภาษาไทยได้

4. คุณสมบัติของผู้เข้าศึกษา หลักสูตรทั้งแผน ก แบบ ก 1 และ แผน ก แบบ ก 2 กำหนดข้อบังคับของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา และข้อกำหนดของหลักสูตร ที่เปิดโอกาสแก่ผู้สนใจเข้าศึกษามากที่สุด และคำนึงถึงศักยภาพในการเรียนรู้และการวิจัยตามแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

5. ค่าใช้จ่ายในการศึกษาตลอดหลักสูตร 2 ปี ประมาณ 100,000 บาทต่อคน ที่กำหนดเช่นนี้อาศัยการเทียบเคียงกับค่าใช้จ่ายระหว่างหลักสูตรภาคปกติกับภาคพิเศษ โดยที่หลักสูตรภาคปกติที่ 96,000 บาท และหลักสูตรภาคพิเศษ ไม่ควรจะถูกกว่าทั้งไม่ควรแพงกว่ามากนักกับภาคปกติ และเทียบเคียงกับค่าใช้จ่ายของมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนหลักสูตรทางพุทธศาสนา พร้อมกับข้อคิดเห็นจากกลุ่มตัวอย่างงานวิจัยที่เสนอว่า ค่าใช้จ่ายไม่ควรแพงเกินไป และไม่ควรนำแนวคิดแบบคัมค่าคัมพุนมาเป็นเกณฑ์การพิจารณาสำหรับหลักสูตรประเภทนี้ หากเป็นไปได้การศึกษาในหลักสูตรแบบนี้ควรเป็นการเรียนฟรี

6. ระบบการศึกษาเป็นแบบชั้นเรียน โดยเฉพาะหลักสูตรแผน ก แบบ ก 2 มีเหตุผล 2 ประการ คือ ผลการวิจัยพบว่า ยังไม่ควรเป็นหลักสูตรตลอดชีวิต (long life learning) หรือแม้จะมีข้อเสนอให้เปิดสอนออนไลน์เพื่อเปิดโอกาสให้เข้าถึงมากขึ้นก็ตาม แต่ก็ขึ้นอยู่กับเหตุผล และเหตุผลเรื่องความพร้อมของบุคลากรหรือผู้รับผิดชอบหลักสูตร ตลอดจนอาจารย์ประจำหลักสูตรที่เป็นอาจารย์ผู้สอน ที่ไม่มีความพร้อมด้านเทคโนโลยี สื่ออุปกรณ์ และความชำนาญในการใช้สื่ออุปกรณ์ในการสอนแบบออนไลน์เท่าที่ควร

7. เนื้อหาหลักสูตร มีทั้งส่วนที่เป็นเนื้อหาหลักธรรมและการประยุกต์กับศาสตร์อื่นโดยคำนึงถึงมิติทางสังคมด้านที่สำคัญ โดยนำความคิดเห็นที่ได้จาก

การวิจัยมาเป็นแนวทางกำหนดเนื้อหาว่า ไม่ควรเน้นเฉพาะเนื้อหาด้านหลักธรรมอย่างเดียว (pure Buddhism) ควรเป็นหลักสูตรที่เน้นการประยุกต์ใช้กับสังคม (applied Buddhism) จึงออกแบบหลักสูตรเป็นสาขาวิชาพุทธศาสตรศึกษา และกำหนดให้มีวิชาเอก 5 สาขาวิชา เพื่อให้ผู้ประสงค์เข้าศึกษาสามารถเลือกเรียนตามความต้องการ เพราะหลักสูตรที่ดีคือหลักสูตรที่สอดคล้องกับพื้นฐานที่สำคัญตามลักษณะข้อหนึ่งที่อมรา เล็กเริงสินธุ์ (2540, น. 21-22) ได้สรุปไว้

8. กิจกรรมทางวิชาการ อนุวัติตามประกาศ ข้อบังคับของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ว่าด้วยการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา แต่อย่างไรก็ตามเกณฑ์การเผยแพร่ผลงานวิทยานิพนธ์หรือส่วนหนึ่งของผลงานวิทยานิพนธ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ **ไม่เป็นไปตามประกาศประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง เกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. 2558** ที่ระบุเพียงว่า “ให้ตีพิมพ์ในวารสารระดับชาติหรือระดับนานาชาติที่มีคุณภาพตามประกาศคณะกรรมการการอุดมศึกษา เรื่อง หลักเกณฑ์การพิจารณาวารสารทางวิชาการสำหรับการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ” เท่านั้น แต่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กำหนดให้ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารระดับชาติที่อยู่ในฐานข้อมูล TCI Tier 1 ซึ่งเป็นเกณฑ์ที่สูงกว่า เพราะตามนัยประกาศกระทรวงศึกษาธิการฯ ดังกล่าว บ่งชี้ว่า สามารถตีพิมพ์ผลงานเผยแพร่ในวารสารระดับชาติหรือระดับนานาชาติก็ได้ โดยที่วารสารนั้นมีคุณภาพตามประกาศคณะกรรมการการอุดมศึกษา เรื่อง หลักเกณฑ์การพิจารณาวารสารทางวิชาการสำหรับการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ พ.ศ. 2556 เมื่อศึกษาเทียบกับประกาศคณะกรรมการการอุดมศึกษาฯ ดังกล่าว พบว่า ประกาศฯ ดังกล่าวระบุเพียงว่า “ใช้วารสารทางวิชาการที่มีรายชื่ออยู่ในฐานข้อมูลที่เป็นที่ยอมรับในระดับชาติและระดับนานาชาติตามเอกสารแนบท้ายระเบียบนี้” และประกาศฉบับดังกล่าว

ได้ถูกยกเลิกไปแล้วใช้ประกาศ ก.พ.อ เรื่อง เรื่อง หลักเกณฑ์การพิจารณาวารสารทางวิชาการสำหรับการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ พ.ศ. 2562 แทน ที่ระบุไว้แบบกว้าง ๆ ว่า “จะต้องเผยแพร่ในวารสารทางวิชาการที่มีรายชื่ออยู่ในฐานข้อมูลที่เป็นที่ยอมรับในระดับชาติและนานาชาติ” และได้ระบุฐานข้อมูลระดับนานาชาติในข้อ 3.1 เช่น ERIC และฐานข้อมูลระดับชาติ ได้แก่ ศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (Thai Journal Citation Index -TCI) เฉพาะวารสารที่มีชื่ออยู่ในกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2 ซึ่งความหมายว่า สามารถตีพิมพ์เผยแพร่ได้ทั้งในระดับนานาชาติและ/หรือระดับชาติ โดยที่ระดับชาติก็สามารถตีพิมพ์ได้ในวารสารที่มีชื่ออยู่ทั้งในกลุ่มที่ 1 และกลุ่มที่ 2 มิได้จำกัดอยู่ฐานใดฐานหนึ่งเป็นการจำเพาะเจาะจง

7. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

7.1 บทสรุป

การจัดทำหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ภาควิชาปรัชญาและศาสนาจะผลักดันเปิดเป็นหลักสูตรด้านพุทธศาสนศึกษาเพื่อการศึกษาและวิจัยด้านพระพุทธศาสนาเชิงประยุกต์นั้นควรสร้างเป็นหลักสูตรระดับชาติ ภาคพิเศษ ที่ใช้ภาษาไทยเป็นหลัก แต่สามารถเขียนปริญญาบัตรเป็นภาษาอังกฤษได้ ควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในต่างประเทศ มีค่าใช้จ่ายในการศึกษาไม่แพงเกินไปและสามารถผ่อนชำระได้ มีการเรียนร่วมกับหลักสูตรอื่น หากเป็นหลักสูตรระดับปริญญาเอก ควรเป็นหลักสูตรนานาชาติที่เปิดกว้างหลายภาษา และมีเนื้อหาทั้งหลักพุทธธรรมบริสุทธิ์และพุทธธรรมประยุกต์ที่เน้นมิติทางสังคม กลุ่มตัวอย่างต่างให้ความสนใจเป็นส่วนมากและยินดีจะแนะนำหลักสูตรให้ผู้อื่นและให้ความสนใจหลักสูตรระดับปริญญาโทมากกว่าปริญญาเอก

หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตรศึกษา ควรมีจำนวนหน่วยกิตรวมตลอดหลักสูตร ไม่น้อยกว่า 36 หน่วยกิต แบ่งเป็น 2 แผนการศึกษา ได้แก่ แผน ก แบบ ก 1 และ แผน ก แบบ ก 2 เป็นหลักสูตรภาคพิเศษ ใช้ภาษาไทย โดยเปิดรับทั้งนักศึกษาไทยและนักศึกษาต่างชาติ มีวัตถุประสงค์เพื่อผลิตมหาบัณฑิตที่มีความรู้ความเข้าใจหลักคำสอนทั้งแนวพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา สามารถบูรณาการหลักคำสอนในการแก้ปัญหาชีวิตและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองอย่างเป็นระบบ ทั้งสามารถประยุกต์หลักคำสอนในการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และการศึกษา ทั้งนี้ได้อาศัยข้อคิดเห็นเกี่ยวกับหลักสูตรข้างต้นในการพัฒนาหลักสูตรดังกล่าวนี้

7.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นชอบที่จะให้มีการเปิดสอนหลักสูตรด้านพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัย ดังนั้นมหาวิทยาลัย ควรกำหนดนโยบายให้ชัดเจนในการสนับสนุน ส่งเสริมให้เปิดหลักสูตรด้านนี้ให้ได้อย่างแท้จริง โดยมองประเด็นเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านจิตใจเป็นหลัก ไม่ใช่กรอบแนวคิดแบบทุนนิยมมาใช้พิจารณาหลักสูตรด้านศาสนา

7.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยนี้ แม้ไม่มุ่งเน้นที่ชาวพุทธเท่านั้น แต่ก็พบว่า กลุ่มตัวอย่างเป็นชาวพุทธส่วนมาก มีต่างศาสนาเพียงส่วนน้อย หากจะมีการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาวิจัยในกลุ่มตัวอย่างที่นับถือศาสนาอื่นว่า จะมีความคิดเห็นเช่นไรเกี่ยวกับการเปิดหลักสูตรด้านพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัย หรือในสถานการศึกษาทั้งของรัฐและเอกชน

เอกสารอ้างอิง

- กองแผนงาน. (2560). แผนการพัฒนาศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ระยะที่ 12. เชียงใหม่: สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เครือวัลย์ ลิ้มอภิชาติ. (2531). หลักและเทคนิคการจัดฝึกอบรมและการพัฒนา:
แนวทางการวางแผน การเขียนโครงการและการบริหารโครงการ.
กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โครงการวิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDG Move. (2563).
ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับSDGs. สืบค้นเมื่อ 3 สิงหาคม 2563,
จาก www.sdgmove.com
- ธงชัย สมบูรณ์. (2549). อัตลักษณ์ของชาติตามนโยบายการศึกษา. กรุงเทพฯ:
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ปฎิ นันทวงศ์ และ ไพโรจน์ ดั่งวิเศษ. (2543). หลักสูตรและการจัดการศึกษา
ขั้นพื้นฐาน. สงขลา : สถาบันราชภัฏสงขลา.
- ปรุทธิ์ บุญศรีตัน แสง แสนบุตร และระพี แสงสาคร. (2560) .
การพัฒนาหลักสูตรวิชาชีพบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา. เชียงใหม่:
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- แผนพัฒนาศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2563).
แผนพัฒนาศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (พ.ศ.2560-2564) ปรับปรุง
ปีงบประมาณ พ.ศ. 2563.เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พนัส หันนาคินทร์. (2542). ประสบการณ์ในการบริหารงานบุคคล. กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- พิมลพรรณ เพชรสมบัติ พระมหาสุติภัก อภินนโท อธิพงษ์ เพชรสุทธิ. (2558).
การพัฒนาหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิตตามหลักปรัชญาการศึกษาทาง
พระพุทธศาสนา. พระนครศรีอยุธยา: คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ไพฑูรย์ สีนารัตน์ และสนธะวา กรมดิษฐ์. (2530). มหาวิทยาลัยกับสังคมไทย.
กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ. (2542). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 116
ตอนที่ 74 ก. หน้า 1-23.
- พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2551). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 125
ตอนที่ 44 ก. หน้า 28-57.
- วิจิตร ศรีสอ้าน. (2518). หลักการอุดมศึกษา. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ศักดิ์ ภาคจันทิก. (2557). การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
ตามหลักไตรสิกขาของพระสังฆาธิการ อำเภอลำปลายมาศ
จังหวัดบุรีรัมย์. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).
- สงัด อุทรานันท์. (2532). พื้นฐานและหลักการพัฒนาหลักสูตร.
กรุงเทพฯ : มิตรสยาม
- สนิท พาราษฎร์. (2559). การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตรบัณฑิต
สาขาวิชาออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม. บุรีรัมย์:
ครุศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2020).
ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี. สืบค้นเมื่อ 3 สิงหาคม 2563, จาก
<http://nscr.nesdb.go.th/ยุทธศาสตร์ชาติ/>.

- Abraham H. Maslow. (1943). *A Theory of Human Motivation*.
Lanham : Dancing Unicorn Books.
- Kerr. Joseph and Keneth. (1976). *Meeting the Changing Need
of Adults Through Education Programs and Services*.
Dissertation Abstracts International. 36(10),6424.
- Martin G. Evans. (1970). *The Effects of Supervisory Behavior Behavior
on the Path-Goal Relationship*. *Organization Behavior and
Human Performance*.
- McMahon, E.E. (1970). *Needs-of people and their communities-and
the adult education: A review of the literature of needs
determination*. Washington D.C: Adult Education of the USA.
ERIC Document Reproduction Service. No. ED 178695.
- Nadler, L. (1980). *Cooperate human resource development:
Management tool*. New York: McGraw-Hill.
- Oliva, Peter F. (1992). *Developing the Curriculum (3rd ed.)*. New York:
Harper Collins Publishers.
- Panyanuwat, A. (1985). *The Appropriateness of participatory
approach to educational needs assessment in rural upper-
northern Thailand: With reference to the radio
correspondence project*. (Ph.D. Thesis, University of New
England).
- Price, S. (1994). *The special needs of children*. *Journal of Advanced
Nursing*.

Raymond, N. A. (1999). *Employee training & development*.

Singapore: Prentice-Hall.

United Nations Thailand. Retrieved 3 November 2020,

from <http://www.un.or.th/th/sdgs/>